

DE MORGEN VAN PASEN

Kees Kok

Gelezen: Lukas 6:20-32; Gezongen: Het verhaal van een levende

1.

Het verhaal over Jezus luistert nauw, zeer nauw. Wat betekent het, bijvoorbeeld, als hij bidt: 'Vader, niet mijn wil geschiede maar uw wil?' Dat zijn lijdensweg Gods wil is? Nee, deze woorden van Jezus herkennen wij als verzuchtingen uit het Onze Vader, het gebed dat hijzelf ons geleerd heeft. Daarin is de bede 'uw wil geschiede' onlosmakelijk verbonden met 'uw naam worde geheiligd' en 'uw koninkrijk kome'. De heiliging van de Naam en de komst van het koninkrijk: dat is Gods wil, op aarde, zoals in de hemel. Dat zijn geen vrome wensen voor een hiernamaals. Zij vragen een ommekeer in deze wereld, een omwenteling in de bestaande orde. Dat 'de groten dezer aarde zich bekeren tot de armen', bijvoorbeeld. Het gegeven dat de groten der aarde dat meestal niet doen, roept geweld op en tegengeweld, terrorisme en staatsterreur. Zonder geweld en slachtoffers lijkt het niet te kunnen. Jezus was een van de velen die het zonder geweld, met woorden, probeerde: 'Gelukkig jullie armen, maar o wee jullie rijken.' Hij wilde niet vechten en daarom moest hij sterven, zoals vele onschuldige, geweldloze rechtvaardigen, uit alle volkeren en talen. Gods wil? Nee, maar hij kan het niet helpen; alleen zo schijnt het mogelijk zijn wil te laten geschieden en de zaligsprekingen in vervulling te doen gaan. Dat lijkt de bittere moraal van dit 'Verhaal van een Levende'.

2.

Jezus wilde de geweldspiraal doorbreken: heb je vijanden lief; doe goed aan wie je haten; zegen wie je vervloekt, bid voor je belagers; keer ze de andere wang toe, en laat je, na je mantel, ook het hemd van je lijf vragen. Er zijn mensen die dat kunnen. Idealisten. Het Amerikaanse journalistenechtpaar Mariane en Danny Pearl, bijvoorbeeld, wilde de vijand, Al Qa'ida, beter leren kennen. Ze verhuisden naar Pakistan en zochten contact. Danny werd ontvoerd en vermoord. Zijn vrouw Mariane, onlangs in Amsterdam, zei: 'Gedurende de weken van de zoektocht naar Danny ben ik alleen maar gesterkt in onze idealen. Iedereen deed zijn best om hem te vinden - katholieken, boeddhisten, moslims, Pakistani, Amerikanen, Europeanen - we deelden een visie op de toekomst. De terroristen probeerden die visie aan te vallen. Kan ik daar nu ineens nee tegen zeggen? Natuurlijk niet. Wij hebben gelijk.' Het gelijk van 'heb je vijanden lief' is onomstotelijk. Het lijkt een wereldvreemde, passieve houding, maar het is de meest intensieve, energievretende strategie, de enige ontwapeningsstrategie die op de lange duur werkt. Iemand liefhebben, vriend of vijand, betekent: hem tot op de bodem van zijn ziel willen leren kennen; haar leren waarderen en respecteren; met hem in gesprek gaan, zonder voorwaarden vooraf. Allemaal dingen die de groten der aarde ten aanzien van hun vijanden zelden of nooit nastreven. Dus woekert de vijandschap voort, tussen Amerikanen en Irakezen, tussen Israëli's en Palestijnen. Wie die idealen wel nastreeft, loopt altijd en overal het risico gepakt te worden en afgemaakt. Maar moet je er daarom 'nee' tegen zeggen?

3.

Jezus gaat nog verder. Wie geweld afzweert en zijn vijanden probeert te leren kennen, zal ontdekken dat zij dezelfde idealen en wensen hebben als jij. Dus als je doet zoals je wilt dat de mensen jou doen, zul je de vijandschap in deze wereld verminderen. Daarmee doorbreek je de geweldsspiraal, al is het maar voor even. Door zulk opstandig gedrag - 'opstandingsgedrag' - raakt de doodsmacht hevig ontregeld. Een aantal westerse geleerden en commentatoren heeft in de afgelopen jaren de beweegredenen van de militante moslimfundamentalisten grondig geanalyseerd en zij komen vaak tot dezelfde conclusies. Het moslimfundamentalisme

Mededeling

Dit om uiteenlopende redenen vertraagde aprilnummer, zal over enkele weken worden gevolgd door een dubbelnummer, waarin de doorgaande lezing en uitleg van het evangelie van Lukas wordt voortgezet.

INHOUD

DE MORGEN VAN PASEN
Kees Kok

JOB
Alex van Heusden

HOUGLIED
Alex van Heusden

SLECHT EN RECHT IN DE
PSALMEN
Kees Kok

NIEUWE BOEKEN EN CD

MEDEDELINGEN AMSTERDAMSE
STUDENTENEKKLESIA

COLOFON

MAANDBRIEF VOOR
LEERHUIS EN LITURGIE
ISSN 1385 0326
Uitgave van de Stichting Leerhuis &
Liturgie (sinds 1980)
Eindredactie: Kees Kok
Redactie en administratieadres:
Postbus 17268, 1001 JG Amsterdam;
telefoon: (020) 6256940
leerhuis@leerhuisenliturgie.nl
www.leerhuisenliturgie.nl
Abonnementsprijs: € 22,50 per jaar;
Europa € 30,00.
Giro 395505 tnv Stg.Leerhuis en Liturgie

is een reactie op de ongeremde wereldwijde invloed van het marktkapitalisme dat aan elke sociale, democratische controle is ontsnapt. Daardoor is de toestand van de machtelozen en de armen van deze wereld, ook in de moslimlanden, nog uitzichtlozer geworden. Het geweld van de moslim-radicalen hoort thuis in het anti-imperialistische protest en staat in de traditie van Europese terreurbewegingen als de Duitse RAF en de Italiaanse Rode Brigades. Het heeft even weinig met de islam te maken als de IRA-aanslagen met het katholicisme. Hooguit misbruiken de zelfmoordcommando's de letters van de koran voor een aanslag op de geest ervan.

Westerse politici en opinieliders die weigeren deze verbanden te zien en de oorzaken dus ook bij zichzelf te zoeken, en dat zijn helaas de meesten, dragen niet bepaald bij aan een oplossing. Zij stellen geweld tegenover geweld. De as van het kwaad krijgt demonische, mythologische proporties. Het gaat niet langer over mensen die zijn zoals wij. En er ontstaat steeds meer een toestand van louter vijandschap, een oorlog van allen tegen allen.

4.

Zo was het ook ten tijde van Jezus. De Romeinen vertegenwoordigden in die dagen een machtige as van het kwaad, de joden waren onderling hopeloos verdeeld en maakten elkaar in hun angst tot vijanden. De ene na de andere messias, vaak gewelddadige bevrijders die zich door God gezonden achtten, stond op. De joodse oorlog laaide telkens weer op, tot het definitieve einde kwam met de verwoesting van Jeruzalem in het jaar 70.

Zo moet het niet, zei Jezus. Jezus verwerpt geweld als oplossing door te wijzen op de consequentie: wie het zwaard opneemt zal door het zwaard omkomen. Plegers van zelfmoordaanslagen zijn religieuze nihilisten die met hun doodscultus veraf staan van de liturgie van het leven. En hij sprak allen zalig die onder het geweld te lijden hadden: armen en hongerigen, treurende en verstotenen. Maar hij predikte geen berusting, zoals we hoorden. Naast de zaligsprekingen komen we in het evangelie van Lukas ook weespreuken tegen: wee jullie rijken, nu nog verzadigd, nu nog met een *big smile*; wee jullie die het in deze wereld helemaal maken, politieke en economische *idols*; groten der aarde die de kleinen opjagen; *captains of industry* die hun personeel ontslaan en hun salaris opslaan; Leiders en opinieliders die zeggen onze vrijheid, onze cultuur, te verdedigen, en die andere culturen en religies be- en veroordelen op uitwassen, zonder oog voor de vernedering en uitsluiting van grote groepen van de bevolking en zonder oog voor de uitzichtloze situatie van nog altijd toenemende armoede. Jezus zegt tegen de armen, de hongerenden, de verstotenen, de belachelijk gemaakten en de vervloekten van deze wereld: jullie zijn de autochtonen van mijn koninkrijk. En tegen de rijken, de verzadigden, de lachers en de geslaagden van deze wereld: jullie zijn de allochtonen van mijn koninkrijk en misschien zul je na honderd inburgeringscursussen door het oog van de naald naar binnen kunnen kruipen.

5.

De beker gaat niet aan Jezus voorbij. Zoals hij niet voorbijgaat aan heel die grote menigte uit alle volkeren en talen die tot op vandaag, morgen weer en overmorgen door de hel van deze wereld zullen gaan; de hel van Ruanda, van de Twin Towers, van Bagdad, van de Madrileense treinen. Al dat lijden, al die opgejaagde, afgeslachte, uitgemergelde mensen - daar kun je je geen voorstelling van maken, zeker niet met een film over de marteling en kruisdood van één mens, ook al gaat het om *The Passion of the Christ*. De reclame voor drie soorten tomatenketchup die ik laatst na een sterspot over die

film voorbij zag komen, is misschien wel het meest afdoende commentaar.

Wie het lijden van de messias onder ogen wil zien, volg om te beginnen het nieuws van iedere dag. In de evangeliën wordt Jezus neergezet als een uit die ontelbare menigte. Zij worden als het ware allemaal 'op zijn naam gebracht'. Of preciezer, want het luistert nauw: op de Naam van zijn Vader. Al die van god en mens verlatenen, worden door deze God geadopteerd, als zijn kinderen. Jezus, de mensenzoon, vertegenwoordigt, 'belichaamt' hen allen. En zij vormen zijn gemartelde lichaam in deze wereld, het lichaam van de messias.

6.

Als de vrouwelijke volgelingen van Jezus, Maria van Magdala voorop, aan de mannelijke komen vertellen dat Jezus de dood het nakijken heeft gegeven en dat het graf bezet is door twee helverlichte engelen, wordt die boodschap door hen afgedaan als zotteklap. *L'eros* - 'larie' staat er letterlijk op z'n Grieks. En dat is het natuurlijk ook. De evangeliëschrijvers proberen uit alle macht een zo realistisch mogelijk beeld van de opgestane Jezus te schetsen, om de voor de hand liggende suggestie te ontcrachten dat het om een spookbeeld, een droomverschijning zou gaan: hij toont uitgebreid zijn handen en voeten, roept nadrukkelijk: ik ben het echt zelf, met spijsvertering en al - want hij doet zich zelfs tegoed aan een gebakken visje. Je ziet hem op z'n gemak aanliggen bij de paasbarbecue. Zo onmogelijk realistisch, zo bijna-hilarisch is het vertrouwen in de overwinning van de mens en het leven op de dood, dat hij tijdens zijn leven heeft gewekt.

7.

Maar het mooiste verhaal blijft toch dat van Johannes, over de ontmoeting tussen Jezus en Maria van Magdala. Door haar tranen heen herkent zij Jezus niet en denkt dat het de tuinman is. Dan roept Jezus haar bij haar naam: Maria. Lieve meester, verzucht zij en grijpt zijn voeten vast. Deze scène roept het paradijs in herinnering, de man en de vrouw in de tuin van in den beginne. Maar dat paradijs, dat hemelse hof, is nog niet teruggekeerd op aarde, in deze wereld. Zij, Jezus en Maria, kunnen nog niet overnachten in elkaars schaduw, wij niet rusten op onze lauweren. Daarom zegt Jezus: houd mij niet vast, ik moet opgaan naar de vader van alle vermoorden die daar rondom de troon te wachten en te zingen staan. Larie of niet - wij voegen ons vandaag bij die menigte en zingen tegen de logica der feiten in: 'Het zal in alle vroegte zijn, als toen ...' Ofwel: alleluja. Amen.

Amsterdamse Studentenekkerlesia, Paasvondag 11 april 2004

HOONGLIED

Alex van Heusden

Hoog Lied 2:1-7; 3:1-5; 7:7-10

1.

het meisje:

- Ik ben, ik, een narcis van de vlakte van Sjaron
een lelie van de lage landen.

de jongen:

- Als een lelie tussen de distels
zo is mijn vriendin onder de meisjes.

het meisje:

- Als een appelboom tussen de bomen van het bos
zo is mijn liefste onder de jongens.
In zijn schaduw verlang ik te zitten
zijn vrucht is zoet voor mijn gehemelte.

Hij heeft mij gebracht naar het wijnhuis
zijn vaandel boven mij was de liefde.
Sterk mij met rozijnenkoeken
verfris mij met appels
want ziek ben ik van liefde, ik.
Zijn linkerarm is onder mijn hoofd
zijn rechterarm over mij heen.

Ik bezweer jullie, meisjes van Jeruzalem
bij de gazellen of bij de reeën op het veld
zet niet tot liefde aan, wek haar niet op
laat haar vanzelf ontstaan.

2.

het meisje:

- Nachten lang in mijn bed zocht ik
mijn zielsbeminde.
Ik zocht hem maar ik vond hem niet.
Ik ben opgestaan en maar wat rond gaan lopen in de stad
door straten en over pleinen
om te zoeken mijn zielsbeminde -
hoe ik ook zocht, ik vond hem niet.

Zij vonden mij, de wachters,
op hun ronde door de stad
'Mijn zielsbeminde, hebben jullie hem gezien?'

Ik was hen nog maar net voorbij
of ik vond
mijn zielsbeminde.
Ik omhelsde hem en liet hem niet meer los
totdat ik hem gebracht had naar het huis van mijn moeder
in de kamer van haar die mij baarde.

Ik bezweer jullie, meisjes van Jeruzalem
bij de gazellen of bij de reeën op het veld
zet niet tot liefde aan, wek haar niet op
laat haar vanzelf ontstaan.

3.

de jongen:

- Wat ben je mooi, wat ben je heerlijk
o liefde, vol verrukkelijkheden.
Je lichaam lijkt op een dadelpalm
je borsten op druiventrossen.

Ik zei: in die palm wil ik klimmen
plukken zijn dadelristen.
Mogen je borsten zijn
als trossen van de wijnstok
moge geuren je gezicht als appels
je gehemelte als de beste wijn...

het meisje:

- ... die regelrecht naar mijn liefste gaat
zacht vloeiend over lippen van slapenden.

*

Het Hooglied, staat dat in de bijbel? Ja, dat staat in de bijbel, gelukkig wel, anders zou deze kostbare poëzie allang verloren zijn geraakt. Maar in onze dagen werkt dit nou precies tegen het Hooglied: dat het in de bijbel staat. Dat roept allerlei afkeer op, nog voor mensen erover gaan denken het Hooglied eens open te slaan om het te lezen. Het Hooglied een bijbelboek? Dan moet het wel godsdienstig zijn, vroom - dan moet het wel gaan over God. Maar wat is het geval? God komt helemaal niet voor in het Hooglied, misschien op één heel onzeker lettergreepje na (Hooglied 8:6). Het Hooglied is dan ook geen godsdienstig boek, het wekt niet op tot vroomheid. Maar dan rijst de vraag: hoe kon dit boek vol

liefdespoëzie, vol nauwelijks verholen erotisch, opgenomen worden in de joodse Schrift?

Er was eens een joodse leraar, rabbi Akiva, hij leefde in de eerste helft van de tweede eeuw van onze jaartelling. Hij was er niet gelukkig mee als strofen uit het Hooglied gezongen werden in de kroeg, als de sjabbat voorbij was. Zingen over navel en borsten tijdens het slempen. (De navel is overigens geen navel, het is een eufemisme voor iets anders.) Rabbi Akiva pleitte vurig voor opname van het Hooglied in de joodse Schrift, maar hij las het dan ook niet naar de letter. Hij las het allegorisch of zinnebeeldig: niet de liefde tussen een jongen en een meisje wordt hier bezongen, maar die tussen het volk Israël - daarvoor staat het meisje, voor de 'ziel' van Israël - en zijn God - daarvoor staat, helaas, de jongen. Aan deze wijze van verklaren heeft het Hooglied zijn plaats in de joodse Schrift te danken.

En het christendom, hoe heeft de ekklesia het Hooglied kunnen pruimen als bijbels boek? Ook door allegorese toe te passen, maar een beetje anders dan het jodendom. De jongen staat dan voor Jezus Christus en het meisje voor zijn bruid, de kerk op aarde, ons aller moederkerk.

Maar allegorese is uit. Nog in 1964 verscheen een studie over het Hooglied van een Zuid-Duitse benedictijner monnik waarin hij poogde een exegese onder woorden te brengen welke het spreken over verliefdheid en vrijen, en elkaars lichaam bezingen verbond met een allegorische verklaring. Ongetwijfeld wilde hij zo aandacht vragen voor het Hooglied als aardse liefdespoëzie zonder het kerkelijk leergezag voor het hoofd te stoten. Maar tien jaar later ontmoette hij een meisje, trouwde haar, kwam, een aantal ervaringen rijker, tot nieuwe inzichten en schreef een artikel met als strekking: allegorese, dat werkt niet, dat doet geen recht aan de lyriek van het Hooglied.

Als het Hooglied, zo staat dit boek in de lage landen bekend. In het Hebreeuws heet het *sjier ha'sjieriem*, letterlijk 'Lied der Liederen', een Hebreeuwse overtreffende trap, vergelijkbaar met 'ijdelheid der ijdelheden' of 'het heilige van het heilige'. Het bijbelse Lied der liederen, Hooglied, is een voorbeeld van onversneden liefdeslyriek, maar geen idylle, geen rimpelloze pastorale. Liefde is niet alleen zoet, liefde is ook bitter, liefde is 'bitterzoet' - zo wordt ons in het Hooglied te verstaan gegeven.

Wie zijn die twee in het Hooglied die beurtelings spreken? Een meisje en een jongen. Maar wie van de twee is op welk moment aan het woord, waar is sprake van stemwisseling? Dat vind je niet in de Hebreeuwse tekst, dat is een keuze van vertalers. En de eerlijkheid gebied mij te zeggen dat er in alle gangbare vertalingen op dit punt slordig werk is geleverd. Er is veel te veel tekst naar de jongen toegeschoven, te weinig naar het meisje. Terwijl het Hooglied allereerst haar verhaal is, zij komt verreweg het meest aan het woord.

In de NBG-vertaling worden die twee bovendien aangeduid als 'bruid' en 'bruidegom'. Maar als je het Hooglied zorgvuldig leest, blijken die twee niet getrouwd te zijn, juist niet. Dat is precies het fascinerende van deze liefdespoëzie: het bezingt hoe het áán kan zijn tussen twee jonge, verliefde mensen, wier geluk en kansen op het verdiepen en bestendigen van hun relatie door maatschappelijke conventies, zeg maar: burgerlijk fatsoen, worden bedreigd, ernstig bedreigd.

Het meisje van het Hooglied is een slavin, nog wel van haar eigen broers. Zij hebben haar gedwongen hun wijngaarden te bewaken. Door voortdurende blootstelling aan de brandende

zon heeft zij een zwarte huid gekregen - een beeld ook voor de donkere, bittere kant van de liefde. In het Hooglied is alles metafoor, alles beeldspraak, ook de wijngaard. '... mijn wijngaard,' zegt het meisje, 'die van mij heb ik niet bewaakt.' De wijngaard verbeeldt het lichaam van het meisje dat zich overgeeft aan het liefdesspel. Hoewel onderhorig aan haar broers toont zij zich meester over haar lichaam. De liefde maakt haar vrij.

De jongen van het Hooglied is een herder, een vrije ondernemer. Hij komt in het Hooglied veel minder aan het woord dan het meisje, zeg ik nog maar eens. Zij stuurt hem, hij niet haar, het is de slavin, in haar sjofelheid, in haar vernedering die de vrije stuurt. Tegen het einde van het Hooglied roept het meisje koning Salomo in herinnering. Die mag dan een grote wijngaard hebben en macht uitoefenen met dit bezit, het meisje onttrekt zich daaraan. 'Mijn wijngaard,' zegt zij (versta: 'mijn lichaam'), 'die van mij, is onder mijn toezicht.' Daarmee doet zij een appel op haar geliefde, op de 'koning' in hem, niet te zwelgen in status en rijkdom, de symbolen van mannenmacht. Daarvoor moet hij vluchten, anders kan hun liefde niet bestaan, zoals het laatste vers van het Hooglied zegt, waarin het meisje het laatste woord heeft: 'Vlucht, mijn liefste...' - vlucht voor alles wat onze liefde in de weg staat, voor alles wat ons belet op basis van gelijkwaardigheid, oog in oog, *a pari*, met elkaar te leven, zo goed en zo kwaad als dat gaat.

Het is van alle tijden dat maatschappelijke conventies, economische omstandigheden, een straffe moraal, al dan niet religieus gemotiveerd, een wig proberen te drijven tussen twee mensen met hun authentieke liefde, hun eerlijke, diep doorleefde gevoelens. Je bent een Nederlandse jongen van Marokkaanse herkomst en je wilt trouwen met een meisje uit je geboortedorp, omdat je van haar houdt en zij van jou - niet omdat de wederzijdse ouders dat overeengekomen zijn. Dan is daar een overheid die daar heel moeilijk over doet, die dat net niet verboden heeft. Stel je eens voor: verbod op liefde. Maar ook is het van alle tijden dat geleefde liefde aan slijtage onderhevig kan zijn, niet stroomt maar schuurt - au, dat doet pijn, de vlijmscherpe pijn van de verwijdering, van elkaar uit het oog dreigen te verliezen. Zoals het meisje in het Hooglied: nachten lang ligt zij in bed en kan de slaap niet vatten, omdat zij haar zielsbeminde kwijt is geraakt. 'Ik zocht hem maar ik vond hem niet.' En die ervaring van verwijdering en de eenzaamheid die daarbij hoort, kun je ook hebben, terwijl je naast elkaar in bed ligt. Liefde is zoet, liefde is bitter, liefde is als het leven zelf, bitterzoet.

'Ik versta onder leven: leven in vreugde,' schreef eens een wijze joodse man, de advocaat en schrijver Abel Herzberg. Een ander werkelijk ontmoeten, zodat er een vonk overslaat, is een bron van vreugde. En als die ander jou helpen kan om moeilijkheden te overkomen, jou zelfs leert leven met een verlies dat onherroepelijk is, ook dat is een bron van vreugde, door alle pijn en verdriet heen. Zou het zo niet gaan, tussen mensen twee en meer, je zou er geen fiducia meer in hebben, in het leven en zijn mogelijkheden, je zou cynisch worden, schamper, gesloten - verboden toegang. Maar zo hoort het niet te gaan, tussen mensen twee en meer. Mensen die thuis zijn bij zichzelf en bij hen met wie zij leven - zo hoort het te gaan.

Het Hooglied speelt zich af als het lente is, als narcissen bloeien, op het land de bloesems verschijnen en de vijgenboom zijn jonge vruchten kleurt. Het joodse feest van Pesach, als uittocht en bevrijding wordt herdacht, uittocht uit

het slavenhuis Egypte - het joodse feest van Pesach wordt gevierd in de lente. Dan wordt in de synagoge het Hooglied gelezen, jaar na jaar. Bevrijding uit het slavenhuis - en dan lezen over dat meisje, die slavin van haar broers, over haar verlangen naar vrijheid, naar liefdesgeluk. Heeft zij wel een naam, dat meisje? Eén keer wordt zij Sjoelamiet genoemd en die naam rijmt op Jeroesjalaiem. Hoe sprak het meisje Sjoelamiet haar vriendinnen aan:

*Ik bezweer jullie, meisjes van Jeruzalem
bij de gazellen of bij de reeën op het veld
zet niet tot liefde aan, wek haar niet op
laat haar vanzelf ontstaan.*

Sjoelamiet en Jeroesjalaiem: in beide namen zit het woord *shalom*, 'vrede'. In haar liefde zoekt het meisje vrede, de vrede van Jeruzalem - zoals Israël, het volk, toen het op uittocht ging. Toch een beetje allegorese? Mij deert dat niet.

JOB

Alex van Heusden

Job 38:1-12; 42:1-17

JHWH antwoordde Job uit een storm en sprak:

*Wie is het toch, die het raadsbesluit duister maakt
met woorden zonder verstand van zaken?
Omgord nu als een sterke man jouw lendenen,
ik zal jou ondervragen en jij zult mij op de hoogte stellen.
Waar was jij toen ik de aarde grondvestte?
Vertel het als je er weet van hebt.
Wie heeft haar afmetingen bepaald? Dat weet jij toch?
Of wie heeft over haar het meetsnoer gespannen?
Waarop zijn haar sokkels neergelaten?
Of wie heeft haar hoeksteen geplaatst
onder luid gejuich van de morgensterren
terwijl de godenzonen een lied aanheffen?
De zee heeft hij met deuren gesloten
toen zij bruisend uit de moederschoot trok,
toen ik haar met wolken bekleedde
en hulde in windsels van ochtendnevel,
toen ik haar mijn grenzen stelde,
haar plaats toewees achter grendel en deuren.
toen ik sprak: 'Tot hier mag jij komen, niet verder,
hier breekt de trots van jouw golven.'
Heb jij ooit in jouw dagen de morgen ontboden,
het ochtendgloren op zijn plaats gezet
om de zomen der aarde vast te grijpen
om zo de onrechtbedrijvers eraf te schudden?*

Job diende hem, JHWH, van replek, hij sprak:

*Ik erken dat jij tot alles bij machte bent
en niets bij jou onmogelijk is, geen enkel plan.
'Wie is het toch, die het raadsbesluit omsluit
zonder verstand van zaken?' -
Daarom heb ik verteld, zonder het te begrijpen,
over dingen mij te wonderbaarlijk, waar ik niets van weet.
- 'Hoor nu, en ik zal spreken, ik,
ik zal jou ondervragen en jij zult mij op de hoogte stellen.' -
Met mijn oren heb ik over jou gehoord,
maar nu heb ik jou gezien met eigen ogen.
Daarom: ik leg me erbij neer en troost mij met de gedachte
dat ik stof ben en as.*

En het geschiedde

nadat JHWH deze woorden tot Job gesproken had,
dat JHWH sprak tot Elifaz, de Temaniet:

*Ontvlamd is mijn woede tegen jou
en tegen die twee vrienden van jou
want gij hebt niet juist over mij gesproken,
anders dan mijn dienstknecht Job.*

En nu, neemt, gij, zeven stieren en zeven rammen

en gaat naar mijn dienstknecht Job
en brengt ze tot een brandoffer, u ten bate,
en Job, mijn dienstknecht, moge bidden voor u
want op hem zal ik acht slaan,
zodat u niets schadelijks overkomt
want gij hebt niet juist over mij gesproken,
anders dan mijn dienstknecht Job.

Toen gingen zij,
Elifaz, de Temaniet, Bildad, de Soechiet,
en Zofar, de Naamatiet.
Zij deden zoals JHWH tot hen gesproken had.
Maar de JHWH sloeg acht op Job,
hij, JHWH, deed Job terugkeren
nadat hij voor zijn vrienden gebeden had.
JHWH gaf Job alles terug wat hij eens had, in tweevoud.
Toen kwamen zij naar hem,
al zijn broeders en al zijn zusters
en allen die hem vroeger gekend hadden.
Zij aten brood samen met hem, in zijn huis,
zij knikten hem bemoedigend toe en troostten hem
vanwege al het kwaad dat JHWH over hem had doen komen.
Allen gaven zij hem geld ter waarde van een lam en een gouden
ring, ieder.
JHWH zegende de latere Job meer dan de vroegere:
hem werden veertienduizend schapen, zesduizend kamelen,
duizend span runderen en duizend ezelinnen.
Ook werden hem zeven zonen en drie dochters.
Hij riep de naam van de eerste Jemima,
de naam van de tweede Kezia,
de naam van de derde Keren-ha'Poech.
Nergens in heel het land vond men zulke mooie vrouwen
als de dochters van Job
en hij, hun vader, gaf hen erfgoed
temidden van hun broeders.
Job leefde na dit alles honderd en veertig jaar,
hij zag zijn zonen en de zonen van zijn zonen, vier geslachten.
En Job stierf, oud en zat van dagen.

*

Een steenrijke grootgrondbezitter in de wereld van het oude
Nabije Oosten: wijngaarden, akkers, schapen, kamelen,
runderen, ezelinnen, een groot huis en zonen die ook al goed
geboerd hebben. De rijkste van alle bewoners van het Oosten,
deze Job, de Bill Gates van zijn dagen. Maar op een kwade
dag is hij alles kwijt, letterlijk alles. 'Daar zit je nu, Job, melaats
ben jij geworden, onrein, niemand wil nog iets met je te
maken hebben.' Zo belandde deze herenboer op de
mesthoop. Alleen hij? Of ook nog anderen? Hoeveel anderen
was een dergelijk bitter lot beschoren?

Heel veel anderen. In de eeuwen na Israëls ballingschap aan
de stromen van Babel waren er duizenden als Job. Als gevolg
van oorlogen en snelle wisselingen van regime werden de
traditionele economische en sociale structuren nagenoeg
vernietigd. Er hoeft dan ook maar iets te gebeuren, een kleine
ramp of een grote - ziekte, noodweer, droogte, sprinkhanen,
oorlog -, of mensen raken aan de bedelstaf en niemand die
hen opvangt. Niet alleen kleine boeren werden getroffen, die
wel als eersten vanzelfsprekend, ook grootgrondbezitters
konden van de ene op de andere dag aan de grond zitten. Aan
de grond? Op de mesthoop, zegt het boek Job. Het enige dat
nog herinnert aan die eens zo gigantische veestapel, alleen de
shui is er nog. Om van te kotsen.

Over al die duizenden gaat het in dit oude boek met zijn
uitgebalanceerde verwerking van motieven uit een archaische
mythologie, met satan en al, maar vooral met zijn schitterende
poëzie. De hoge literaire kunst die hier wordt beoefend, heeft
niet als abstract thema dé zin van hét leven, of de vraag naar
hét waarom van hét lijden. Het thema van het boek Job is
heel concreet: de rechtvaardiging van het bestaan van een god
die in psalm 67 'vader van wezen' en 'beschermmer van
weduwen' wordt genoemd. De God van Israël als de God van
armen en ontrenten, zo kennen we hem uit de boeken van
de Thora, de Profeten, de Psalmen, zo heeft hij zich bekend

gemaakt. Maar hoe zit het met die god in de zaak Job? Is het
niet zo dat diens niet te benijden toestand, de situatie waarin
de slachtoffers van macht, geweld en economische uitbuiting
zich aantreffen, hem volledig koud laat? Het heeft er op zijn
minst alle schijn van.

Zoals we het boek Job hier proberen te lezen, in de context
van maatschappelijke wanorde, schrijnend onrecht en het
menselijk leed dat daarvan het gevolg is - lezen we het dan
wel goed? Het boek Job staat in de bijbel - moeten we het dan
niet lezen als een godsdienstig boek? En is God er niet voor
het welzijn van ons innerlijk leven, van onze ziel, voor een of
ander gevoel dat je misschien ook nog wilt delen? En voor het
overige: je kruis moet je geduldig dragen; wat God doet, is
welgedaan, hij zal er wel een bedoeling mee hebben, ook al
begrijp je die nu niet. We hebben het allemaal al eens horen
zeggen, nog niet eens zo heel lang geleden, bij monde van
dominees en priesters die geleerd hadden zo te spreken. Zo
moest het, niet anders. En ook vandaag nog ontbreekt het
niet aan stemmen, zwarte-kousenstemmen, die zeker menen
te weten dat AIDS een straf is voor seksuele zonde, voor
promiscuïteit. Zullen zulke stemmen ooit tot rede komen? We
mogen het hopen, maar ik vrees van niet.

De man Job, bedekt met zweren, van zijn voetzool af tot zijn
schedel toe, krijgt bezoek van zijn drie vrienden: Elifaz,
Bildad en Zofar. Als zij, van verre gekomen, hem zien,
herkennen zij hem niet. Zij zitten bij hem, zeven dagen en
zeven nachten, zonder tot hem te spreken. Zij hebben geen
woorden van troost bij zo groot verdriet. Elk woord zou vals
klinken. Maar dan, na zeven dagen en zeven nachten, opent
Job zijn mond en vervloekt de dag van zijn geboorte, zeer
welsprekend, in de taal van de poëzie. Zijn vrienden weten
zich nu aangemoedigd om ook hun stem te verheffen, even
poëtisch, maar zij komen met een theologie waarin Job geen
enkele troost kan vinden. Wat zeggen zij? Kort samengevat,
maar niet tendentius: 'Job, goede vriend, luister. We zien hoe
slecht je eraantoe bent, maar geloof ons, dat is je eigen schuld.
Jouw God en onze God, en dat weten wij heel zeker, straft de
goddelozen, de onrechtvaardigen, maar beloont allen die
gerechtigheid betrachten. Omdat jij, Job, gestraft bent, omdat
jij alles bent kwijtgeraakt wat jij had, ook je zonen en je
dochters, daarom ben jij schuldig. Het kan niet anders. Je
moet een of ander vergrijp hebben gepleegd. Beken dus je
schuld, doe boete, daarna zal het je beter vergaan dan nu, op
de mesthoop.'

Gangbare theologie en maatschappijleer, niets anders hebben
zijn vrienden Job te bieden. Zwarte-kousentheologie. Een
theologie die zweert bij de bestaande orde, de rechtmatigheid
en onwrikbaarheid van de status quo. En Job? Hij weet dat hij
zich aan niets schuldig heeft gemaakt en dat zijn vrienden de
waarheid op zijn kop zetten. 'Jullie maken van de nacht dag,'
zegt hij, 'en van de dag nacht.'

Stel je voor: de armen, de hongerleiders, al die talloos veel
miljoenen die sterven aan AIDS, hoeveel kinderen niet -
allemaal schuldig, allemaal goddeloos en daarom gestraft door
God die de God is van de bestaande wereldorde, de
heersende economische verhoudingen? Probeer het je eens
voor te stellen.

Job is geen man van het gevoel dat je wilt delen. Ook niet
iemand die zomaar berusten wil in een of andere
ondoorgegrondelijke beslissing van Godswege. Uit zijn boedel
heeft hij nog net zijn bijbeltje kunnen redden en hij gaat
daarin lezen, op de mesthoop. De stank verdwijnt niet uit zijn
neus, hoe aandachtig hij ook probeert te lezen. Hij komt tot
de conclusie: het klopt niet, hoe ik ook draai of keer, het over

en weer van de woorden, hoe ik ze ook beluister - waar is de vader van wezen, de beschermer van weduwen gebleven? In geen velden of wegen is hij te bekennen.

Job spant een rechtsgeding aan tegen de God van Israël. Hij klaagt hem aan: 'Als jij bent die zij zeggen dat jij bent, waarom grijp jij dan niet in, als jij weet hoe slecht ik eraan toe ben, met niets dan stank in mijn neus?'

JHWH God geeft Job antwoord, uit de storm, en hij blijkt een groot dichter te zijn. En misschien wel, behalve schepper, een opschepper. Want hij geeft hoog op van alles wat hij vermag, de schepping die hij tot stand heeft gebracht. 'Waar was jij toen ik de aarde grondvestte? (...) Wie heeft haar afmetingen bepaald? (...) Waarop zijn haar sokkels neergelaten?' Wat kan Job, een mens toch maar, stof en as, daartegenover stellen? Wilde dieren als het nijlpaard en de krokodil - en de laatste is de koning der dieren, niet de leeuw -, daarmee vergeleken is de mens een nietig, onmachtig wezen. JHWH God lijkt Job uit te dagen. Kom maar op met je antwoord!

En Job heeft een antwoord in huis. Hij dient JHWH van repliek. Hij zegt: 'Met mijn oren heb ik over jou gehoord, / maar nu heb ik jou gezien, met eigen ogen.' Job heeft zijn God gezien. Dat is, bijbels gesproken, het loon van de rechtvaardigen die het aangezicht van JHWH zoeken. Job weet zich gerechtvaardigd. Maar waarom? Is hij gedurende het lange rechtsgeding tot een nieuw en beslissend inzicht gekomen? Wat zijn zijn slotwoorden?

'Daarom: ik leg me erbij neer en troost mij met de gedachte / dat ik stof ben en as.' Daar hoort u misschien van op, want in de gangbare vertalingen staat het anders. Daar staat: 'Daarom herroep ik en doe boete / in stof en as' (NKG); 'Alles herroep ik, over alles heb ik spijt, / zittend in stof en as' (KBS). Maar wat zou Job moeten herroepen, waarvan zou hij spijt moeten hebben, waarom boete doen? Hij staat toch in zijn recht, hoewel zijn drie vrienden daar heel anders over denken? Wat heeft Job gezien, toen hij JHWH zag, met eigen ogen? Tot welk inzicht is hij gekomen? Hij heeft ingezien dat de levende God de schepper is van hemel en aarde, en van alles wat op de aarde is - en dat is het dan, wat deze God betreft. Meer vermag hij niet. Het is aan de mens, stof en as, aan de mens alleen te doen wat moet gedaan om deze aarde te maken tot een bewoonbaar huis voor allen, recht en vrede te stichten, leed zoveel mogelijk te verzachten. Dat zou betekenen, in onze dagen, dat condooms moeten, echt moeten. 'God is in de hemel, de aarde heeft hij aan de mensen gegeven.' Zo zit het, bijbels gesproken. Dat weet ook Job nu. Einde van het rechtsgeding, einde ook van de poëzie in het boek Job.

In de late herfst van zijn zeer lange leven schreef Abel Herzberg brieven aan zijn grootvader. Een daarvan heeft als titel 'Taakverdeling'. Daarin laat hij God aan het woord. Die zegt: 'Geen mensenhand kan regen of sneeuw maken, laat staan een zondvloed waarbij heel de mensheid op een enkele familie na wordt uitgeroeid. Maar zij kan iets beters.

Ik heb de mensen alles gegeven wat zij nodig hebben om met elkaar in vrede en vriendschap te leven. Ook ben ik kwistig genoeg geweest in het verdelen van de kennis en de talenten waarmee zij al mijn gaven gebruiken kunnen. Evenmin ontbreekt het hun aan wetten die hun handelingen moeten bepalen. Hiermee acht ik mijn taak volbracht.

Wat nu nog moet worden verricht, dient aan de mensen zelf te worden overgelaten. Zo hoort de orde tussen ons te zijn. Het woord, en meer dan het woord, de daad is aan hen.'

In de epiloog wordt Job in ere hersteld. Hij ontvangt, met woorden van psalm 90, 'zoveel gelukkige dagen als hij ellende heeft doorstaan' - meer zelfs nog. Anders dan zijn vrienden -

maar wat voor vrienden zijn dat - heeft Job juist, preciezer nog: 'gefundeerd' gesproken. Waaruit we definitief kunnen afleiden dat er voor Job geen enkele reden was om berouw te hebben over zijn woorden.

Job krijgt smartengeld, het dubbele van alles wat hij vroeger bezat. En hetzelfde aantal kinderen: zeven zonen en drie dochters. Die dochters ontvangen nu ook namen en die mogen er zijn: Jemima, Tortelduif, Kezia, Kaneelbloesem, Keren ha'Poeh, Poederdoos. Of, anders gespeld: Torteltje, Parfu-Marie en Beauty-Case (Willem Barnard). Heerlijke namen, maar ze worden dan ook gedragen door de mooiste vrouwen in het hele land. Het boek eindigt als een sprookje, maar dan wel als een utopisch sprookje. De drie dochters ontvangen ook nog erfgoed, dat wil zeggen: ze worden economisch zelfstandig, onafhankelijk van mannen - een groot goed. Alles wordt anders dan het nu is. Maar het is aan ons mensen alles anders te maken.

SLECHT EN RECHT

IN DE PSALMEN

Kees Kok

Psalm 8- vrij

Huub Oosterhuis

Onbegonnen naam onnoembaar wie
laag of hoog in welke aarde-uithoek wie.

Hemel majesteitlijke mantel
fonkelende myriaden -
wie?

Die uit de mond van kinderen
een sterkte bouwt, een burcht van zangen
waar zij hun schenders ontkomen,
die?

Als ik de hemel schouw, handwerk van wie,
zon maan sterren daar gewrocht,
wie zijn wij dan
dat aan ons gedacht zou worden,
mensdom
dat wie van ons weet?
Godendochters zijn wij en zonen
gekroond met onzienlijke kronen,
in verfijnde lichamen gekleed.

En heel de aarde uitgespreid aan onze voeten
tot in de verste verten,
dat wij haar behoeden.

Kudden schapen, stoeten vee
met de beesten in het wild tezamen
vogels langs de hemelbanen
vissen flitsend langs de wegen van de zee.

Onbegonnen naam onnoembaar wie
wie jij
laag of hoog in welke aarde-uithoek jij
wie jij.

*

We moeten steeds weer nieuwe liederen bedenken tegen het onuitsprekelijke kwaad - de tirannie, de honger en de oorlog -, en vóór het onzegbaar goede - vrede, vriendschap, trouw. Dat we steeds weer nieuwe liederen - kunnen zingen, is voor een groot deel te danken aan de oude psalmen. Het is een regelrecht wonder dat deze honderdvijftig gedichten uit een

ver verleden blijven inspireren tot vertalingen en bewerkingen. Ze laten het toe en ze bieden ons steeds opnieuw voedzame, 'opvoedende' woorden, bestaansverhelderende versregels. Omdat ze van alle tijden zijn, zijn ze ook altijd eigentijds, actueel, maar om dat te ontdekken moet er wel grondig en met dichtersogen naar de Hebreeuwse grondtekst worden gekeken, dwars door alle bestaande vrome, berijmde en ongerijmde, in onbruik geraakte, archaische vertalingen heen.

Rasja

Men neme bijvoorbeeld dat ene woordje uit het begin van Psalm 8 in de hierboven afgedrukte vrije bewerking: 'schender': 'Wie? Die uit de mond van kinderen een sterkte bouwt, een burcht van zangen waar zij hun schenders ontkomen.' In het Hebreeuws staat er *rasja*, en dat wordt meestal vertaald met 'goddeloze'. Maar wat is een goddeloze? Een atheïst? Iemand die niet naar de kerk gaat? Nee, veel van die goddelozen gaan voor en na hun gruweldaden gewoon tot kerke; hij gelooft in god zolang en zoals het hem uitkomt.

Rasja is geen religieus, maar een ethisch begrip: het betekent onrechtbedrijver, misdadiger, mensenrechtenschender, kinderschenners. Als je de beschrijvingen leest die de psalmen van dit mensentype geven, lijkt ook het woord 'ploert' niet overdreven, al klinkt dat wellicht wat hard in aan vrome taal gewende oren.

Wat kenmerkt de *rasja*? In Psalm 36 wordt dat als volgt samengevat: 'Hij verlustigt zich in zijn cynisme, sticht verwarring, liegt, arglistig. Maar de stem van zijn geweten heeft hij omgebracht, wil niet meer horen wat goed is, broedt 's nachts, maalt niet om kwaad of erger, gaat zijn goddeloze gang.' Het uitvoerigst wordt hij wel geportretteerd in Psalm 73: 'Het gaat hem goed, het gaat hem steeds beter; geen zorgen die hem kwellen, recht van lijf en leden, weldoorvoed. Gewone stervelingen moeten zwoegen, hij niet. Ieder mens krijgt zijn portie ellende, hij niet. Hoogmoed hangt om zijn hals als een sieraad, hij gaat gekleed in wreedheid.

Volgevreten, arrogant, grijnzend, kwaadaardig is hij, vol dreigende taal. Grote mond tegen de hemel, gladde tong die zich botviert op aarde. En het volk loopt achter hem aan, ze bezatten zich aan zijn woorden.'

Nee, de goddeloze is bepaald geen zeldzame verschijning in de psalmen; liefst vijfenveertig keer komen we hem erin tegen.

Het gaat dus over volksmisleiders, onderdrukkers, tirannen, machtige mannen, meestal mannen, die god en goed aan hun laars lappen, hun klomp, hun muil, hun cowboylaars. In die zin zijn ze goddeloos, maar voor het overige zijn ze meestal buitengewoon opzichtig vroom en menen zij God of Allah in hun zak te hebben. Zij beschikken over een grote mond, versterkt door propagandamachines die via satellieten de hemel bestrijken en de aarde bederven. En het volk - de gedachteloze, angstige, misleide massa - loopt achter hen aan. Totdat ze hem te na komen en een bedreiging gaan vormen voor hun machtspositie; dan wordt het volk onder de voet gelopen, vertrapt, op de vlucht gejaagd. Dat is altijd zo geweest, wisten de psalmen al. Maar zij weten ook dat, hoe goed het ook met hen gaat, het uiteindelijk niet goed met hen afloopt, al duurt het vaak lang, tien, twintig, dertig jaar, voordat bijvoorbeeld een dictator van zijn troon gestoten wordt. En intussen loopt het getal van hun slachtoffers op tot ongekende, ontzettende hoogten. Zie de afgrondelijke diepten van Hitler en Stalin.

Maar het gaat, als het over de *rasja*, de goddeloze misdadiger gaat, denk ik niet alleen en uitsluitend over tirannen van een

dergelijk monsterlijk psychopathisch formaat. Die zijn gemakkelijk herkenbaar, en aan hun ploertigheid wordt nauwelijks door iemand getwijfeld. Maar achter die groteske leiders zitten altijd duizenden, nee honderdduizenden kleinere schenders en ploertjes. Keurige dames en heren vaak, niet zelden legaal gekozen. Je vindt ze overal ter wereld, van president tot burgemeester, plichtsetrouwe ambtenaren en optierijke managers. Kleine tirannen in gezinnen, kerken, regeringen, werkkringen en politieke partijen. Zelf plegen zij zelden fysieke moorden, wel psychische. Maar intussen sterven, meestal ver van hun, van ons bed, wel tallozen aan de gevolgen van hun morele, politieke en economische beslissingen. Hoeveel hongerdoden per jaar kost ons economisch systeem, onze overconsumptie, onze wapenindustrie; hoeveel AIDS en malaria zouden wij na enig schuiven met onze miljarden kunnen voorkomen en genezen? En er zijn altijd weer keurige heren en dames die willen bezuinigen op onze schamele procentjes ontwikkelingshulp, met het argument dat andere landen nog minder kruimels van hun tafels afschuiven.

Tsaddiek

Het ligt voor de hand, weten de psalmen ook, je bij deze *mainstream* - want dat is het - aan te sluiten. De meeste mensen doen dat en het valt ze nauwelijks kwalijk te nemen. Want het is helemaal niet leuk om je te bekennen tot de armzalige minderheid die tegen de stroom inroeit, die de leugenpropaganda van het systeem probeert te ontmaskeren, het cynisme tegen te gaan. Die tegenpartij-gangers worden in de psalmen 'rechtvaardigen' genoemd, *tsaddiekem*. Ze zijn vrij zeldzaam en wij moeten maar niet al te snel menen bij hen te horen. Zij verkeren meestal in een weinig benijdenswaardige positie, worden met de nek aangekeken, weggehoond, weggelachen.

Zelgens een joodse overlevering telt iedere generatie maar zesendertig rechtvaardigen. Zonder hen zou de wereld allang zijn vergaan, met man en muis. Zij staan in de psalmen onder de bescherming van de Naam van JHWH, de God van Israël: 'Vriendschap en trouw' luidt die Naam. Die Naam reikt tegen alle propaganda in tot aan de hemel, tot aan het firmament en zal uiteindelijk alles recht spreken wat scheef is gegroeid. Menselijkerwijs gesproken is dat program, die Naam, onbegonnen werk. 'Onbegonnen naam, onnoembaar wie?', zo vertaalde Oosterhuis de aanhef van Psalm 8 opnieuw. Niet zo triomfantelijk als het ook wel gezongen kan worden: 'Heer onze Heer, hoe machtig is uw Naam, allerwegen op aarde.' Hoezo machtig? Hoezo allerwegen op aarde? Dat kunnen we toch niet meer zo zeker zingen? Loopt niet allerwegen op aarde de anonieme massa achter de schenders aan? Wie beschermt onze kinderen? Wie bouwt uit hun mond een sterkte, een burcht van gezangen - zoals dezelfde psalm het zo prachtig zegt.

En toch. De psalmen zijn 'en toch'-liederen. De protestantse theoloog Noordmans schreef, nog voor de Tweede Wereldoorlog: 'De zekerheid wordt in de psalmen omgebogen tot verlangen'; hartstochtelijk verlangen naar recht, rust en vrede voor allen, verlost van de *rasja* die je geen leefruimte gunt, die je achtervolgt, die je kinderen verslindt in oorlog na oorlog.

Dat verlangen is in Psalm 36 zo verwoord: 'De kinderen der mensen zoeken hun toevlucht in de schaduw van uw vleugels en laven zich aan de overvloed van uw huis. Aan de stromen van uw paradijs doet Gij hen drinken. Bij U is de bron van het leven en in uw licht zien wij het licht.'

Dat is het oeroude toekomstvisioen van de psalmen: de kinderen der mensen laven zich aan de overvloed van de

schepping met al haar rijkdommen, haar water- en oliebronnen, en al het andere dat nu nog zo ongelijk verdeeld is, zo luidt het visioen. 'Aan de stromen van uw paradijs doet Gij hen drinken.' Volgens een oude traditie zijn die stromen rondom het paradijs de Eufraat en de Tigris in het huidige Irak. Zal het daar ooit? Het moge...

Verschenen

ENGELEN EN WIJ

geschilderd en geschreven door

Wouter Stips en Huub Oosterhuis

Onlangs verscheen bij uitgeverij Terra Lannoo (Warnsveld) *Engelen en wij*, een prachtig vormgegeven boek met *full colour* prenten van de bekende illustrator Wouter Stips en teksten van Huub Oosterhuis.

Bij wijze van voorwoord lezen we:

⊂

I am the angel of reality, schreef de Amerikaanse dichter Wallace

Stevens. 'Ik ben de engel van de werkelijkheid, een oogwenk zichtbaar staande in de deur,' citeer ik (in de vertaling van Rein Bloem).

Nooit van gehoord, zegt Wouter, mooi, ja engelen zijn energie, talent is engel. Wat is engel in de bijbel?

Engelen? Boodschappers van onmogelijke geboorte, zeg ik plechtig.

Oh, zegt Wouter, hoe bedoel je?

Er zijn ook, zeg ik haastig, engelen van mensen, lieve schatten - engelengeduld.

Is 'engel' dat er meer is dan je ziet, dat er meer is dan je lichaam? vraagt Wouter, alsof ik het weten zou.

Ik denk lang na... zoiets misschien, zeg ik. 'Een schouderwenk en weg ben ik,' citeer ik verder.

Ja, zegt Wouter, inspiratie - even en dan weg. Wenken zijn het: dat je fout zit, dat je goed zit, dat je voor de deur van 67 kunt parkeren.

⊃

ISBN 90 5897 144 9 – NUR 646/728

€ 29,95, 112 blz. *Verkrijgbaar in de boekhandel*

Verschenen

DE KUNST VAN DE LITURGIE

over aard, geschiedenis en toekomst van de liturgie

Kees Kok

Dit boek is gebaseerd op de artikelenreeks over liturgie die in de afgelopen jaren in de Maandbrief is gepubliceerd.

De kunst van de liturgie gaat over de eigen aard en grondstructuur van de liturgie, over haar bemiddelende functie tussen traditie en actualiteit; over het bijbelse karakter en de 'biddende wijs' van de liturgische taal, over de kerk (ekklesia, gemeente) en haar kunst. Voorts wordt ingegaan op het ontstaan en de historische ontwikkeling van de belangrijkste elementen van de liturgie, in het bijzonder van de 'mis' en de daarvan afgeleide vormen van protestantse eredienst: de 'dienst van het woord' en de 'dienst van de tafel' (avondmaal, eucharistie).

Gezocht wordt naar criteria voor een liturgie van de toekomst, die niet langer aan bepaalde kerkelijke tradities en voorschriften gebonden zal zijn. Een dergelijke liturgie zal behalve om deskundigheid om een zekere artistieke vragen, niet het minst op

het terrein van de liturgische zang, waaraan in dit boek een apart hoofdstuk is gewijd.

ISBN 9030410353, € 14,90, 162 blz.

Verkrijgbaar in de boekhandel

Nieuw

CD ALLES IS NOG MAAR WOORD

Liederen en liedbewerkingen van Bernard Huijbers (1922-2003) op teksten van Huub Oosterhuis

Bernard Huijbers heeft in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw een geheel nieuwe kerkliedcultuur geschapen. Zelf schreef hij daarover in 1969: 'Wat nu gebeurt, is zo uniek in de westerse muziekgeschiedenis dat het moeite kost daarvoor een goede parallel te vinden. Er wordt muziek gecomponeerd die principieel uitgevoerd wil worden door zowel (semi-)professionals als door de ongeschoolde aanwezige luisteraars (die men dan ook geen 'luisteraars' meer kan noemen). Muziek voor podium en zaal tegelijk.' Het gaat om volksmuziek - door Huijbers ook 'elementaire muziek' genoemd - tegenover elitemuziek, om samenzang in plaats van uitvoering.

Alles is nog maar woord bevat een selectie uit zijn oeuvre van circa tweehonderdvijftig liederen op teksten van Huub Oosterhuis, waarvan de meeste nooit eerder op CD verschenen.

Nu nog met halve woorden; Hoe ver is de nacht; Kome wat komen moet; Verdoofd en schamper van gemis; Blijf niet staren op wat vroeger was; God bewaar mij (*Psalms 16*); Gij die ons in dit leven hebt geroepen; Als God ons thuisbrengt (*Psalms 126*); Wij wisten dat het moest bestaan; Zeven maal; Niet als een storm; Zomaar een dak; Ik ben de wijnstok; Toen Jezus in zijn uur gekomen was; Jij bent de god; Wie heeft zijn geld verloren; Gij die het woordenloze bidden hoort; Overal zijt Gij; Alles is nog maar woord.

De opnamen voor deze CD werden gemaakt in De Brug, de kapel van 'Leerhuis en Liturgie' in Lier, Vlaanderen, met medewerking van een ad hoc-koor onder leiding van Geert Hendrix en Tom Löwenthal. Prijs € 15,- exclusief verzendkosten.

MEDEDELINGEN VAN DE AMSTERDAMSE STUDENTENEKKLESIA

De **Algemene Ledenvergadering** wordt gehouden op zondag 16 mei in de studio van de Stichting Leerhuis & Liturgie, Keizersgracht 96, na afloop van de dienst rond 13.00 uur. De vergaderstukken zijn reeds toegezonden.

AGENDA TOESPRAKEN

- 16 mei Bettine Siertsema *Lukas 15:1-32*
- 23 mei Hester Smits *Lukas 16:1-31*
- 30 mei *Pinksteren* Kees Kok
- 6 juni Alex van Heusden
- 13 juni *doopdienst*; Huub Oosterhuis
tevens laatste dienst van het seizoen

Wanneer u uw kind(eren) wilt laten dopen, neemt u dan contact op met het secretariaat (zie hieronder).

NB In verband met de vanwege de brandweer maximaal toegestane bezetting, zijn toegangskaarten voor Pinksteren (€ 2,-) en 13 juni (gratis) noodzakelijk. Deze zijn na afloop van de diensten in de Ekklesia verkrijgbaar of kunnen telefonisch worden aangevraagd bij het secretariaat.

SECRETARIAAT:

Céline Meulman-Depoortere
Keizersgracht 96, 1015 CV Amsterdam
tel. 020-6260540 (b.g.g. 020-6222942)